

Ego lux veni in hunc mundum; et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem (Joan. III, 19). Idcirco postulat sponsa in Canticis, dicens: *Ordinate in me charitatem (Cant. II, 4).* Similiter quoque de inordinata voluntate arguebantur, quibus dicebatur: *Nescitis quid petatis.* Sed ad lineam rectitudinis edocti sunt distortam reducere voluntatem, cum audierunt: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? (Marc. X, 38.)* Et tunc quidem verbo, sed postmodum etiam exemplo voluntatem ordinare docebat, cum orans instante passione ut transferretur ab eo calix, statim subjiceret: *Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu vis (Matth. XXVI, 39).* A Deo igitur velle, quomodo et timere, quomodo et amare, accepimus in conditione naturæ, ut essemus aliqua creatura: velle autem bonum, quomodo et timere Deum, quomodo et amare Deum, accepimus in visitatione gratiæ, ut simus Dei creatura.

18. Creati quippe quodammodo nostri in liberam voluntatem, quasi Dei efficiamur per bonam voluntatem. Porro bonam facit, qui liberam fecit; et ad hoc bonam, ut simus initium aliquod creaturæ ejus: quoniam expedit profecto nobis magis omnino non fuisse, quam nostros permanere. Nam, qui voluerunt sui esse, utique sicut dii, scientes bonum et malum; facti sunt, non tantum jam sui, sed et diaboli. Itaque libera voluntas nos facit nostros; mala, diaboli; bona, Dei. Ad hoc pertinet quod dicitur: *Novit Dominus qui sunt ejus (II Tim. II, 19).* Nam illis qui ejus non sunt, *Amen dico vobis, inquit, nescio vos (Matth. XXV, 12).* Cum ergo per malam voluntatem sumus diaboli, quodammodo interim non sumus Dei: sicut cum per bonam voluntatem efficiamur Dei, desinimus jam esse diaboli. *Nemo siquidem potest duobus dominis servire (Id. VI, 24).* Cæterum sive Dei sumus, sive diaboli; non tamen similiter desinimus esse et nostri. Manet quippe utrobique libertas arbitrii, per quam maneat et causa meriti: quatenus merito vel puniamur mali, quod tanquam liberi ex propria voluntate efficiamur: vel glorificemur boni, quod nisi æque voluntarii esse non possumus. Sane diabolo nostra nos mancipat voluntas, non ipsius potestas: Deo subjicit ejus gratia, non nostra voluntas. Nostra quippe voluntas bona (quod fatendum est) a bono Deo creata, perfecta tamen non erit, quousque suo Creatori perfecte subjecta sit. Absit autem, ut ipsi sui ipsius perfectionem, Deo autem tantum creationem tribuamus; cum longe nimirum melius sit esse perfectam, quam factam: et dictu ipso nefas videatur, Deo quod minus, nobis quod excellentius sit attribuere. Sentiens denique Apostolus quid ex natura esset, quid ex gratia exspectaret, aiebat: **611** *Velle adjacet mihi, perficere non invenio (Rom. VII, 18).* Sciebat profecto, velle quidem sibi inesse ex libero arbitrio, sed ut ipsum velle perfectum haberet, gratiam se habere

(158) In editis: *ex sui ordinatione ad Deum.* Sed *ad Deum* redundat, ut ex sequenti membro intelligitur.

necessariam, Si enim velle malum, defectus quidam est voluntatis; utique bonum velle, profectus ejusdem erit: sufficere vero ad omne quod volumus bonum, ipsius perfectio.

19. Ut ergo velle nostrum, quod ex libero arbitrio habemus, perfectum habeamus; duplici gratiæ munere indigemus, et vero videlicet Sapere, quod est voluntatis ad bonum conversio; et pleno etiam Posse, quod est ejusdem in bono confirmatio. Perro perfecta conversio est ad bonum, ut nil libeat nisi quod deceat vel liceat; perfecta in bono confirmatio, ut nil desit jam quod libeat. Tunc demum perfecta erit voluntas, cum plene fuerit bona, et bene plena. Habet siquidem duplex in se bonum ab initio sui: unum quidem generale ex sola creatione, quod a bono scilicet Deo non potuit creari nisi bona, secundum quod vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona (*Gen. I, 31*); alterum speciale ex libertate arbitrii, in qua ad imaginem utique ipsius qui creavit, est condita. Quod si duobus his bonis accedat et tertium, conversio scilicet ad Creatorem; reputabitur non immerito perfecte bona: bona nimirum in universitate, melior in suo genere, optima in sui ordinatione (158). Est autem ordinatione, omni-modi conversio voluntatis ad Deum, et ex tota se voluntaria devotaque subjectio. Huic vero tam perfectæ justitiæ debetur, imo jungitur gloriæ plenitudo: quia sic se comitantur duo ista, ut nec justitiæ possit haberi perfectio, nisi in plena gloria: nec gloriæ plenitudo, absque perfecta justitia. Merito denique talis justitia non erit sine gloria cum gloria vera non sit nisi de tali justitia. Unde recte dicitur: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (Matth. V, 6).*

20. Hæc autem sunt illa duo quæ supra nominavimus, verum Sapere, et plenum Posse: ut Sapere ad justitiam, Posse referatur ad gloriam. Sed Verum et Plenum addita sunt, alterum ad distinctionem sapientiæ carnis, quæ mors est (*Rom. VIII, 6*); itemque sapientiæ mundi, quæ stultitia apud Deum (*I Cor. III, 19*), qua et sapientes apud semetipsos sunt homines, *sapientes, inquam, ut faciant mala (Jerem. IV, 22)*: alterum ad illorum differentiam, de quibus dicitur: *Potentes potenter tormenta patientur (Sap. VI, 7).* Nam verum Sapere, aut plenum Posse omnino non inveniuntur, nisi ubi libero arbitrio jam illa duo conjuncta sunt, quæ item superius memoravimus, liberum videlicet consilium, liberumque complacitum. Solum profecto dixerim vere sapientem, pleneque potentem, cui jam non tantum velle adjacet ex libero arbitrio, sed ex reliquis quoque duobus invenit et perficere; dum nec velle valeat quod malum sit, nec carere quod velit: quorum alterum est ex libertate consilii, id est verum Sapere; alterum ex libertate complaciti, scilicet plenum Posse, Sed quis talis est ac tantum in

hominibus, qui in hoc gloriatur? Aut ubi, aut quando istud obtinetur? Nunquidnam in hoc sæculo? Sed si quis esset hujusmodi, major esset Paulo, qui confitetur dicens: *Perficere autem non invenio.* Nunquid Adam in paradiso? Sed si habuisset, nunquam exsulasset [*al. exsul esset*] a paradiso.

CAPUT VII.

Utrum primi homines in paradiso trina illa libertate præditi fuerint et post peccatum.

21. Nunc locus est pervidendi quod supra distulimus; utrum scilicet totas tres illas quas diximus libertates, id est, arbitrii, concilii, complaciti; vel aliis nominibus, a necessitate, a peccato, a miseria, primi homines in paradiso habuerint: an tantum duas, an unam solummodo. Et de prima quidem nulla jam questio est, si meminerimus quam aperte et justis eam et peccatoribus inesse æqualiter, ratio superior edocuerit. De duabus reliquis quaeritur non immerito, an unquam eas Adam habuerit, aut ambas, aut vel **612** unam. Nam si nullam habuit, quid amisit? Arbitrii utique libertatem tam post peccatum, quam ante semper tenuit inconcussam. Si ergo nil amisit, quid ei obfuit ejectum fuisse de paradiso? Quod si unam quamlibet illarum habuit quomodo amisit? Nam certum est quia ex quo peccavit, nec a peccato prorsus, nec a miseria manens in corpore, liber fuit. Cæterum nullatenus, quamcumque illarum semel acceperit, amittere potuit. Alioquin perfectum nec Sapere, nec Posse, juxta quod quidem duo hæc superius definitasunt, habuisse convincitur; qui nimirum et velle potuit quod non debuit, et recipere quod noluit. An dicendus est aliquo quidem modo illas habuisse, sed quia non plenarie, potuisse amittere? Habet siquidem unaquæque illarum duos gradus, superiorem et inferiorem. Superior libertas consilii est, non posse peccare: inferior, posse non peccare. Item superior libertas complaciti, non posse turbari: inferior, posse non turbari. Itaque inferiorem utriusque libertatis gradum simul cum plena libertate arbitrii homo in sui conditione accepit, et de utroque corruit cum peccavit. Corruit autem de [posse non peccare in non posse non peccare, amissa ex toto consilii libertate. Itemque de posse non turbari in non posse non turbari, amissa ex toto complaciti libertate. Sola remansit ad poenam libertas arbitrii, per quam utique cæteras amisit; ipsam tamen amittere non potuit. Per propriam quippe voluntatem servus peccati factus, merito perdidit libertatem consilii. Porro per peccatum factus debitor mortis, quomodo jam libertatem valebat retinere complaciti?

22. De tribus ergo libertatibus quas acceperat, abutendo illa quæ dicitur arbitrii, reliquis sese privavit. In eo autem abusus est, quod illam cum accepisset ad gloriam, convertit sibi in contume-

liam, juxta testimonium Scripturæ dicentis: *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psal. XLVII, 13).* Soli inter animantia datum est homini posse peccare, ob prærogativam liberi arbitrii. Datum est autem, non ut proinde peccaret, sed ut gloriosior appareret si non peccaret, cum peccare posset. Quid namque gloriosius ei esse poterat, quam si de ipso diceretur quod Scriptura perhibet, dicens: *Quis est hic, et laudabimus eum?* Unde ita laudandus? *Fecit enim mirabilia in vita sua.* Quæ? *Qui potuit transgredi, inquit, et non est transgressus; facere mala et non fecit (Eccli. XXXI, 9, 10).* Hunc ergo honorem quamdiu absque peccato fuit, servavit; amisit, cum peccavit. Peccavit autem, quia liberum ei fuit: nec aliunde profecto liberum, nisi ex libertate arbitrii, de qua utique inerat ei possibilitas peccandi. Nec tamen fuit culpa dantis, sed abutentis, qui ipsam videlicet facultatem convertit in usum peccandi, quam acceperat ad gloriam non peccandi. Nam etsi peccavit ex posse quod accepit: non tamen quia potuit, sed quia voluit. Nec enim prævaricante diabolo et angelis ejus, etiam alii prævaricati sunt: non quia non potuerunt, sed quia noluerunt.

23. Peccantis igitur lapsus, non dono ascribendus est potestatis, sed vitio voluntatis. Lapsus tamen ex voluntate non æque ex voluntate resurgere jam liberum habet: quia, etsi datum fuit voluntati posse stare ne caderet, non tamen resurgere si caderet. Non enim tam facile quis valet exire de fovea quam facile in eam labi. Cecidit sola voluntate homo in foveam peccati: sed non ex voluntate sufficit ei posse resurgere, cum jam, etsi velit, non possit non peccare.

CAPUT VIII.

Libertatem arbitrii remanere post peccatum.

24. Quid ergo? Perit liberum arbitrium, quoniam non potest non peccare? Nequaquam: sed liberum perdidit consilium, per quod prius habuit [*al. habebat*] posse non peccare: quomodo et quod jam non valet utique non turbari, inde misero accidit, quod complaciti **613** quoque libertatem amisit, per quam et ante habuit posse non turbari. Manet ergo, etiam post peccatum, liberum arbitrium; etsi miserum, tamen integrum. (Et quod se per se homo non sufficit excutere a peccato sive miseria, non liberi arbitrii signat destructionem, sed duarum reliquarum libertatum privationem. Neque enim ad liberum arbitrium, quantum in se est, pertinet, aut aliquando pertinuit posse, vel sapere (159), sed tantum velle: nec potentem facit creaturam, nec sapientem, sed tantum volentem. Non ergo si potens, aut sapiens, sed tantum si volens esse desierit, liberum arbitrium amisisse putanda erit. Ubi enim non est voluntas, nec liber-

(159) Hæc disjunctive legenda, ut disparata sint posse, et capere, de quibus supra, n. 19.

tas. Non dico si velle bonum, sed si velle omnino creatura desierit; fatendum sine contradictione, ubi non jam ex voluntate bonitas, sed ipsa ex toto voluntas perit, etiam liberum deperire arbitrium. Quod si velle bonum tantum non poterit [al. tantum perit], signum est quod ei desit liberum, non arbitrium, sed consilium. Si autem non quidem velle, sed ad id quod jam vult bonum, ei posse defuerit; noverit sibi deesse liberum complacitum, non liberum periisse arbitrium. Si ergo liberum arbitrium ita ubique sequitur voluntatem, ut nisi illa penitus esse desinat, isto non careat: voluntas vero sicut in bono, ita etiam in malo æque perdurat: æque profecto et liberum arbitrium tam in malo, quam in bono integrum perseverat. Et quomodo voluntas etiam posita in miseria non desinit esse voluntas, sed dicitur, et est misera voluntas, sicut et beata voluntas: ita nec liberum arbitrium destruere, sive, quantum in se est, aliquatenus imminuere poterit quæcunque adversitas vel necessitas.

25. Sed licet ubique pariter sine sui diminutione perduret; non tamen pariter sicut de bono potuit per se in malum corrumpere, ita quoque per se de malo in bonum poterit respirare. Et quid mirum si jacens non valet per se resurgere, quod stans in aliquod melius nullo suo conatu valebat proficere? Denique, dum adhuc duas alias libertates ex aliqua parte secum haberet, non potuit de inferioribus illarum gradibus ad superiora ascendere, hoc est de posse non peccare, et de posse non turbari, ad non posse peccare, et non posse turbari. Quod si libertatibus illis etiam utcumque adjutum, non prevaluit tamen de bono in melius se extendere: quanto minus eisdem prorsus destitutum, de malo in id quod fuit bonum, poterit per se ipsum emergere?

26. Habet igitur homo necessarium Dei virtutem, et Dei sapientiam Christum, qui ex eo quod sapientia est, verum ei Sapere reinfundat, in restaurationem liberi consilii; et ex eo quod virtus est, plenum Posse restituat, in reparationem liberi complaciti: quatenus ex altero perfecte bonus, peccatum jam nesciat; ex altero plene beatus, nil adversum sentiat. Sed sane ista perfectio in futura vita expectetur, quando utraque nunc amissa libertas, libero arbitrio plene [al. plenarie] restaurabitur; non quomodo justo cuius in hoc sæculo, quantumcunque profecto; non quomodo vel ipsis primis hominibus datum fuit eas habere in paradiso: sed sicut jam nunc angeli possident in cælo. Interim vero sufficiat in hoc corpore mortis atque in hoc sæculo nequam, ex libertate quidem consilii peccato non obedire in concupiscentia; ex libertate autem complaciti adversa non formidare pro justitia. Est autem in hac carne peccati et in hac diei malitia non mediocre Sapere, peccato, etsi non [al. nondum] ex toto carere, certe non consentire: et est Posse non parvum, adversa, etsi necdum feliciter omnino non

(160) Aliis jam sanctos et angelos stare: at conjunctio si deest in tribus nostris manuscriptis.

A sentire, viriliter tamen pro veritate contemnere. 27. Discendum sane hic interim nobis est ex libertate consilii jam libertate arbitrii non abuti, ut plene **611** quandoque frui possimus libertate complaciti. Sine profecto Dei in nobis reparamus imaginem: sic antiquo honori illi capessendo, quem per peccatum amisimus, per gratiam præparamur. Et beatus qui de se audire merebitur: *Quis est hic, et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua: qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere malum et non fecit (Eccli. xxxi, 9, 10),*

CAPUT IX.

B *Imaginem et similitudinem Dei, ad quam conditum sumus, in triplici libertate consistere.*

28. Puto autem in his tribus libertatibus ipsam, ad quam conditum sumus, Conditoris imaginem atque similitudinem contineri: et imaginem quidem in libertate arbitrii, in reliquis autem duabus bipartitam quamdam consignari similitudinem. Hinc est fortassis, quod solum liberum arbitrium sui omnino defectum seu diminutionem non patitur, quod in ipso potissimum æternæ et incommutabilis divinitatis substantiva quædam imago impressa videatur. Nam, etsi habuerit initium, nescit tamen occasum, nec de justitia vel gloria capit augmentum: nec de peccato sive miseria detrimentum. Quid æternitati similium, quod non sit æternitas? Porro in aliis duabus libertatibus, quoniam non solum ex parte minui, sed et ex toto amitti possunt; accidentaliter quædam magis similitudo sapientiæ atque potentiæ divinæ, imagini superducta cognoscitur. Denique et amisimus illas per culpam, et per gratiam recuperavimus; et quotidie quidem alii plus, alii minus, aut in ipsis proficimus, aut ab ipsis deficimus. Possunt etiam sic amitti, ut jam non valeant recuperari possunt et ita possideri, ut nec amitti queant aliquando [al. aliquo modo], nec minui.

29. Hujus bipartitæ similitudinis sapientiæ et potentiæ Dei, non quidem in gradu summo, sed qui ipsi tamen esset proximior, homo conditus est in paradiso. Quid enim vicinius ad non posse peccare, vel turbari (in quo utique jam sanctos Angelos stare (160), et Deum semper esse dubium non est), quam posse et non peccare, et non turbari, in quo homo profecto creatus est? A quo illo per peccatum, imo nobis in illo et cum illo corrudentibus, rursus per gratiam, non quidem ipsum, sed pro ipso quemdam inferiorem gradum recipimus. Neque enim hic possumus penitus esse sine peccato, seu miseria: possumus tamen gratia juvante, nec peccato superari, nec miseria. Quanquam tamen Scriptura loquitur: *Omne quod natum est ex Deo non peccat (I Joan. iii, 9)*. Sed hoc dictum est de prædestinatis ad vitam: non quod omnino non peccent, sed quod peccatum ipsis non imputetur, quod vel puniatur condi-

gna poenitentia, vel in charitate absconditur (161). A *Charitas quippe cooperit multitudinem peccatorum (I Petr. iv, 8)*; et: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*; et: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum (Psal. xxxi, 1, 2)*. Divinæ ergo similitudinis summum gradum summi angeli tenent, nos infimum: Adam tenuit medium, porro dæmones nullum. Supernis nempe spiritibus datum est sine peccato et miseria perdurare: Adæ autem absque his quidem esse, sed non etiam permanere: nobis vero ne esse quidem absque his, sed ipsis tantum non cedere. Cæterum diabolus et membra ejus, sicut nunquam volunt reluctari peccato, sic nunquam possunt poenam declinare peccati.

30. Cum ergo istæ duæ libertates, consilii scilicet atque complaciti, per quas rationali creaturæ vera sapientia et potentia ministratur, ita Deo, prout vult, dispensante, quibusque pro causis, locis, temporibus, varientur, quatenus in terris modice, in cælestibus plenarie, mediocriter in paradiso, apud inferos **615** nullatenus habeantur; libertas vero arbitrii de ipso, quo condita est, statu aliquatenus non mutetur, sed æqualiter semper (quantum in se est) a cælis, terris, inferis possideatur: merito illæ similitudini, hæc imagini deputantur. Et quidem apud inferos, quod utraque libertas perierit, illæ scilicet quæ ad similitudinem pertinere dicuntur, Scripturarum testatur auctoritas. Nam verum illic Sapere, quod utique de consilii libertate concipitur, omnino non esse, locus ille manifestat, ubi legitur: *Quodcumque potest manus tua facere, instanter [al. constanter] operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia est apud inferos, quo tu properas (Eccli. ix, 10)*. Porro de potentia, quæ per libertatem complaciti datur, Evangelium sic loquitur: *Ligatis manibus ac pedibus, projicite eum in tenebras exteriores (Matth. xxii, 13)*. Quid enim [al. nempe] est manuum pedumque ligatio, nisi omnimoda potestatis ablatio?

31. Sed dicit aliquis: Quomodo non est ibi aliquod Sapere, ubi mala quæ tolerantur, cogunt poenitere malorum quæ acta sunt? Numquid aut in tormentis quispiam non poenitere; aut poenitere mali, non esse sapere potest? Hoc autem recte opponeretur, si opus tantum peccati, et non etiam voluntas mala puniretur. Nulli quippe dubium est, quod nemo in tormentis positus actum iterare peccati delectetur. Verumtamen si voluntas etiam in tormentis mala perdurat, quid ponderis habet operis abnegatio, ut ideo sapere quis putetur, quod jam in mediis flammis luxuriari non libeat? Denique: *In malevolam animam non introibit sapientia (Sap. i, 4)*.

(161) Amissibilem esse charitatem probat Bernardus in Opusculo 2, num. 14. Sed tamen peccatum hominis prædestinati dicitur in charitate abscondi, scilicet in charitate subsequente hominis postea denuo justificandi, sicut per poenitentiam subsequentem diluitur. Imo etiam absconditur in charitate Dei prædestinantis quia charitas Patris ipsorum

Unde autem probabimus quod malo et in poenitentia perseveret? Certe, ut cætera omittam, nolent omnino puniri. Justum est autem puniri, qui puniendi gesserunt. Nolunt igitur quod justum est. Sed qui non vult quod justum est, justa ejus voluntas non est. Eo ergo injusta, ac per hoc et mala est voluntas, quo justitiæ non concordat. Duo sunt quæ injustam comprobant voluntatem, vel cum peccare, vel cum impune peccasse libet. Quibus ergo peccare libuit quamdiu licuit; et cum jam non possunt, inultum manere volunt quod peccaverunt: quid in hoc sapientiæ veræ, quid bonæ voluntatis apparet? Sed esto, poenitet eos peccasse: nunquid non tamen, si optio detur, malint adhuc peccare, quam poenam sustinere peccati? Et tamen illud iniquum est, hoc justum. Quando vero voluntas bona magis quod iniquum, quam quod justum est eligeret? Cæterum non vere poenitent, qui non tam dolent se sibi vixisse, quam hoc ipsum jam non posse. Denique foris ostenditur quid intus agatur. Nam quamdiu corpus vivit in flamma, tamdiu constat in malitia persistere voluntatem. Itaque de similitudine, quæ in consilii, et item complaciti libertate continetur, apud inferos penitus nihil est, nec esse potest, imagine tamen etiam illic per liberum arbitrium immobili permanente.

CAPUT X.

Similitudinem divinæ imaginis in nobis reformari per Christum.

32. Sed neque in hoc sæculo æque inveniri uspiam posset similitudo, sed adhuc hic fœda et deformis jacisset imago, si non evangelica illa mulier lucernam accenderet, id est, Sapientia in carne apparet, everreret domum, videlicet vitiorum, drachmam suam requireret quam perdidit (Luc. xv, 8): hoc est, imaginem suam, quæ nativo spoliata decore, sub pelle peccati sordens, tanquam in pulvere latitabat; inventam tergeret, et tolleret de regione dissimilitudinis; pristinamque in speciem reformatam, similem faceret illam in gloria sanctorum, imo sibi ipsi per omnia redderet quandoque conformem, cum illud Scripturæ videlicet impleretur: *Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus quoniam videbimus eum sicuti est (I Joan. iii, 2)*. Et revera cui potius id operis congruebat, quam Dei Filio, **616** qui cum sit splendor gloriæ [al. omit. gloriæ], et figura substantiæ Patris, portans verbo universa, ex utroque facile munitus apparuit, et unde reformaret deformem, et unde debilem confortaret: dum et de splendore figuræ fugans tenebras peccatorum [al. vitiorum], redderet sapientem; et ex virtute verbi contra tyrannidem dæmonum potentem efficeret.

33. Venit ergo ipsa forma cui conformandum erat cooperit multitudinem peccatorum sermone 23 In Cantica. num. 15. Alia hujus loci explicatio affertur in sermone 4 De diversis, ubi qui natus est ex Deo dicitur non peccare, qui in peccato non perseverat. Confer notas in sermonem 4 de Septuagesima.

liberum arbitrium : quia ut pristinam reciper et formam, ex illa erat reformandum, ex qua fuerat et formatum. Forma autem, sapientia est : conformatio, ut faciat imago in corpore, quod forma facit in orbe. Porro illa *attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter* (Sap. viii, 1). *Attingit a fine usque ad finem*, hoc est a summo cœlo usque ad inferiores partes terræ, a maximo angelo usque ad minimum vermiculum. *Attingit autem fortiter*, non quidem mobili discursione, vel locali diffusionem, vel subjectæ creaturæ tantum officiali administratione : sed substantiali quadam et ubique præsentis fortitudine, qua utique universa potentissime movet, ordinat, administrat. Et hæc omnia nulla sui cogitur facere necessitate. Nec enim aliqua in his laborat difficultate : sed disponit omnia suaviter placida voluntate. Vel certe *attingit a fine usque ad finem*, hoc est ab ortu creaturæ usque ad finem destinatum a Creatore : sive in quem urget natura, sive quem accelerat causa, sive quem concedit gratia. *Attingit fortiter*, dum nihil horum evenit, quod non, prout vult, potenti præordinet providentia.

34. Sic ergo et liberum arbitrium suo conetur præesse corpori, ut præest sapientia orbi *attingens* et ipsum *a fine usque ad finem fortiter* : imperans scilicet singulis sensibus et artibus tam potenter, quatenus non sinat regnare peccatum in suo mortali corpore, nec membra sua det arma iniquitati, sed exhibeat servire justitiæ. Et ita jam non erit homo servus peccati, cum peccatum non fecerit : a quo utique liberatus jam libertatem recuperare consilii, jam suam incipiet vindicare dignitatem, dum divinæ in se imagini condignam vestierit similitudinem, imo antiquam reparaverit venustatem. Curet autem hæc agere, non minus *suaviter* quam *fortiter*, hoc est non ex tristitia aut ex necessitate; quod est initium, non plenitudo sapientiæ : sed prompta et alacri voluntate, quod facit acceptum sacrificium ; quoniam hilarem datorem diligit Deus (II Cor. ix, 7). Sicque per omnia imitabitur sapientiam, dum et vitii resistet fortiter, et in conscientia requiescet suaviter.

35. Verum cujus ad talia provocamur exemplo, indigemus et auxilio : quo ipsi videlicet per ipsam conformemur, atque in eandem imaginem transformemur a claritate, in claritatem, tanquam a Domini Spiritu (I Cor. ii, 18). Ergo si a Domini Spiritu, jam non a libero arbitrio. Nemo proinde putet ideo dictum liberum arbitrium, quod æqua inter bonum et malum potestate aut facilitate versetur, cum cadere per se quidem potuerit, non autem resurgere, nisi per Domini Spiritum. Alioquin nec Deus, nec angeli sancti, cum ita sint boni, ut non possint esse mali; nec prævaricatores item angeli, cum ita sint mali, ut jam non valeant esse boni; liberi arbitrii

(162) Hæc est libertas potentiæ, sed facultas electiva, ad bonum et malum versatilis : sed cujus exercitium et applicatio ad bonum pendet ex gratia. *Cujus quippe conatus ad bonum, et cassi sunt, si a*

esse dicuntur. Sed et nos illud post resurrectionem amissuri sumus, quando utique inseparabiliter alii bonis, alii malis admisti fuerimus. Cæterum nec Deus caret libero arbitrio, nec diabolus : quoniam quod ille esse non potest malus, non infirma facit necessitas, sed firma in bono voluntas, et voluntaria firmitas : quodque is non valet in bonum respirare, non aliena facit violenta oppressio, sed sua ipsius in malo obstinata voluntas, ac voluntaria obstinatio. Nunc igitur ex eo potius liberum arbitrium dicitur, quod sive in bono, sive in malo, æque liberam facit voluntatem : cum nec bonus quispiam, nec item malus dici debeat, aut esse valeat, nisi volens. Tali jam ratione non incongrue dicitur ad bonum **617** se, et ad malum habere æqualiter : quod utrobique videlicet par sit ei, non quidem in electione facilitas, sed in voluntate libertas (162).

CAPUT XI.

Libero arbitrio nihil derogari per gratiam, neque per tentationem.

36. Hac sane dignitatis, ut dictum est, prærogativa (163) rationalem singulariter creaturam Conditor insignivit, quod quemadmodum ipse sui juris erat, suæque ipsius voluntatis non necessitatis erat quod bonus erat : ita et illa quoque sui quodammodo juris in hac parte existeret, quatenus non nisi sua voluntate, aut mala fieret, et juste damnaretur; aut bona maneret, et merito salvaretur. Non quod ei propria posset sufficere voluntas ad salutem; sed quod eam nullatenus sine sua voluntate consequeretur. Nemo quippe salvatur invitus. Nam quod legitur in Evangelio : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum* (Joan. vi, 44); item in alio loco : *Compelle intrare* (Luc. xiv, 23); nihil impedit : quia profecto quantoscunque trahere, vel compellere videatur ad salutem benignus Pater, qui omnes vult salvos fieri (I Tim. ii, 4); nullum tamen judicat salute dignum, quem ante non probaverit voluntarium. Hoc quippe intendit, cum terret aut percutit, ut faciat voluntarios, non salvet invitos : quatenus dum de malo mutat voluntatem in bonum, transferat, non auferat libertatem. Quanquam tamen non semper inviti trahimur : nec enim cæcus aut fessus contristatur cum trahitur. Et Paulus ad manus tractus est Damascum, utique non invitus (Act. ix, 8). Trahi denique specialiter volebat [al. spiritualiter], quæ et hoc ipsum magnopere flagitabat in Canticis : *Trahe me*, inquit, *post te; in odorem curremus unguentorum tuorum* (Cantic. i, 3).

37. Deinde quod e regione scriptum est : *Unusquisque tentatur a propria concupiscentia abstractus et illectus* (Jac. i, 14); et illud : *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem* (Sap. iv, 15); et item illud Apostoli : *Invenio aliam legem in membris gratia non adjuventur; et nulli, si non excitentur* infra num. 42.

(163) Duo codices : *dignitatis divinæ; unus Dionysianus, divinitatis in carne prærogativa.*

meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in legem peccati, quæ est in membris meis (Rom. vii, 23); hæc omnia putari possunt cogere voluntatem, et præripere libertatem. At vero quantilibet quis intus forisve tentationibus urgeatur, libera profecto semper, quantum ad arbitrium spectat, voluntas erit : libere quippe de suo nihilo minus consensu judicabit. Quantum autem pertinet ad consilium, sive complacitum, carnis interim concupiscentia, vitæque miseria reluctantem, minus quidem se liberam sentit : sed prorsus non malam, dum malo non consentit. Denique Paulus, qui captivum se in legem peccati trahi conqueritur, hand dubium quin ex minus plena libertate consilii : consensum tamen sanum, atque in bono quoque jam ex magna parte se habere liberum gloriatur, *Jam non ego, inquiens, operor illud*. Unde hoc confidis, o Paule? *Quoniam consentio*, inquit, *legi Dei, quoniam bona est; et rursus : Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem* (Rom. xx, 16, 22). Oculo existente simplici, totum corpus lucidum esse præsumit. Sano consensu tractum licet peccato, vel captivum miseria, liberum se in bono profiteri non dubitat. Unde et fidens generaliter infert : *Nihil ergo damnationis est his qui sunt in Christo Jesu* (Rom. vii, 1).

CAPUT XII.

An negans fidem metu mortis ac pœnarum, excusetur a culpa, vel destituatur libero arbitrio. Ubi negatio Petri discutitur.

38. Sed videamus de his qui pœnarum mortisve timore fidem verbo tenus negare compulsi sunt : **618** ne forte juxta hanc assertionem, aut culpa non fuerit, quod vel voce negaverunt; aut cogi in culpam et voluntas potuerit, ut vellet videlicet homo quod eum et nolle constiterit; et sic perierit liberum arbitrium. Quod quia impossibile erat (velle quippe et nolle idem eodem tempore non poterat), quaeritur unde malum nequaquam volentibus malum debuit imputari. Neque enim tale est hoc, quale originale peccatum : quo non solum non consentiens, verum plerumque et nesciens, alia ratione constringitur necdum renatus baptismate. Exempli causa, veniat in medium Petrus apostolus : ipse quippe visus est negare Veritatem contra propriam voluntatem; siquidem aut negare, aut mori necesse erat. Mori timens negavit. Negare nolebat, sed magis nolebat mori. Itaque invitus quidem : sed negavit tamen, ne moreretur. Quod si lingua, et non voluntate loqui homo compulsus est quod nolebat : non tamen velle aliud quam volebat. Lingua mota est contra voluntatem : sed nunquid et mutata voluntas? Quid enim volebat? Prorsus quod erat, Christi esse discipulus. Quid loquebatur? *Non novi hominem* (Matth. xxvi, 72). Cur ita? Mortem evadere volebat. Sed quid istud criminis fuit? Duas apostoli tenemus voluntates : unam, qua voluit non mori, penitus inculpabilem; alteram, et multum laudabi-

(164) Nempe actu amoris contrario. Quippe qui *peccavit, non spernendo aut audiendo Christum sed se nimis amando*, supra.

lem, qua sibi complacebat quod esset christianus. In quo ergo culpabitur? An in eo quod mentiri, quam mori maluit? Hæc plane voluntas reprehensione digna fuit, quia [al. qua] corporis magis, quam animæ voluit servare vitam. Os nempe quod mentitur, occidit animam (Sap. i, 11). Et peccavit ergo, et non absque consensu propriæ voluntatis infirmæ quidem et miseræ, sed plane liberæ. Peccavit autem, non spernendo aut odiendo Christum, sed se nimis amando. Nec in hunc perversum amorem sui, voluntatem metus ille subitus compulsi; sed esse convicit. Jam tunc procul dubio talis erat, sed nesciebat, cum ab illo quem latere non poterat, audivit : *Priusquam gallus cantet, ter me negabis* (Matth. xxvi, 34). Illa itaque voluntatis infirmitas per incussum timorem nota, non orta, notum fecit quatenus se quatenus Christum amaverit. Notum autem non Christo, sed Petro. Nam Christus et ante sciebat quid esset in homine. Quatenus ergo Christum diligebat, vim prorsus (quod negandum non est) passa est illa voluntas, ut contra se loqueretur : quatenus vero se, voluntarie procul dubio consensit, ut pro se loqueretur. Si Christum non amasset, non negasset invitus : verum si se amplius non amasset, non aliquatenus negasset. Fatendum igitur hominem fuisse compulsam, voluntatem propriam etsi non mutare, occultare tamen : compulsam, inquam, non quidem recedere ab amore Dei (164); cedere tamen aliquantulum amore sui.

39. Quid ergo? forte dissoluta est tota superior assertio de libertate voluntatis, quia nimirum inventa est cogi potuisse voluntas? Est plane : sed si cogi ab alio potuit quam a se ipsa. Quod si sese ipsa coegit, compulsam, et compellens; ubi amittere ibi recipere visa est libertatem. Vim quippe, quam ipsa sibi intulit, a se pertulit. Porro quod a se voluntas pertulit, ex voluntate fuit. Quod ex voluntate fuit, jam non ex necessitate, sed voluntarium fuit. Si autem voluntarium, et liberum. Quem sua denique ad negandum voluntas compulsi, compulsus est quia voluit : imo non compulsus est, sed consentit, et non alienæ potentiæ, sed propriæ voluntati, illi utique, qua mortem omnimodis evadere voluit. Alioquin quando vox mulierculæ linguam sacram in verba formare nefanda valuisset, si non linguæ domina voluntas annuisset? Denique cum se a sui postmodum nimio illo temperavit amore, et Christum coepit, ut debuit, toto corde, tota anima, tota virtute diligere; jam nullis valuit minis **619** vel pœnis extorqueri aliquatenus voluntati [al. voluntas] dare linguam arma iniquitati, sed potius audacter accommodans veritati, *Obedire inquit, oportet Deo magis quam hominibus* (Act. v, 29).

40. Est sane gemina compulsio, secundum quod aut pati aliquid, aut agere contra propriam cogimur voluntatem. Quarum passiva quidem (sic enim prior